

Lukács György

1971 május 12. /Vezér E., Eörsi I./

E: Egy-két dologra vissza szeretnék térni, amiről már beszéltünk. Itt-ott németül idézném a szöveget, hogy jelezzem, mit nem értek pontosan, hol érzem szükségét kiegészítésnek. Már rögtön mikor a gyerekkorról, iskoláiról beszél, az első két mondat így hangzik:

/??/ Rein jüdische Familie. Gerade darum

Én a "gerade darum"-ot nem értem.

L: Az összes lipótvárosi családok teljesen közömbösek voltak vallásos kérdésekben. Ennélfogva minket a vallás tulajdonképpen annyiban érdekelt, amennyiben az otthoni protokollnak egy része volt, ~~és~~ házasságok meg nem tudom mi mindenféle, és beállott egy

/??/ ilyen . Én elmondtam, nem tudom, itt elmondtam-e, azt az anekdotát, hogy az apám, amikor ez az állam kialakult, akkor

/??/ ő azt mondta, ő szeretne budapesti konzul lenni a . Szóval itt egy teljes közönyösség volt a zsidó vallással szemben.

E: Mikor mondta ezt a konzuli, régről, nem?

L: Régről. Én már az iskolából emlékszem erre.

E: Azért kérdezem, hogy mikor, mert zsidó állam nem is volt, csak szó volt, mikor a cionista mozgalom beindult.

L: Mikor a cionista mozgalom beindult, aztán természetesen nem volt egy állam, hiszen az állam később alakult ki, de a mozgalom megindult.

V: Lukács elvtárs mindig mondta, hogy a Lipótvárosban lakott. Hol?

L: Én nem laktam a Lipótvárosban, én az Andrássy ut tájékán laktam. Az Andrássy ut 107 alatt, aztán a Nagy János utca 11 alatt, ezen a környéken.

V: Szóval a Lipótváros csak társadalmi...?

L: Ez a Lipótvárosnak egy külvárosa volt akkor, az előkelő lipótvárosi emberek itt éltek ezen a környéken.

E: Van egy másik dolog, szintén anekdota, csak az van felírva,

hogy "Geschichte die Kinderfrau".

L: Ez tulajdonképpen egy fontos dolognak a jelzése, mert én teljesen elutasítottam minden protokollszerűséget, és a protokollszerűséghez tartozott szerintem a nénikkel és bácsikkal való érintkezés és így tovább. Én ezzel szemben felhozok egy ilyen dolgot, hogy velem gyerekkoromban is lehetett beszélni, hogyha a megfelelő módon választották. Ebből választottam ezt a históriát, hogy volt nekünk egy öreg dadánk, aki felügyelt ránk. Beállott az a helyzet, hogy én egyszer játék közben azt kérdeztem tőle, hogy hol van ez és ez a játékom. Erre azt mondta nekem az öreg dada: ahova tetted, ott van. Ez az "ahova tetted" egy mély benyomást tett rám és úgy, hogy

/??/ a saját problémámban . Ezt helyeztem szembe ezekkel a

/??/

E: Még egy ilyen fiatalkorra való utalás van, amiben az iskolaéveiről

/??/ ról beszél, arról, hogy az ifjak nem érdekelték,

/??/ és a iskolája. Hofnung

L: Én szkepszisban voltam azzal a legendával, mintha a szegény fiú lenne a jó tanuló és a kiváló ember. Ez Ilyen könyvekben, amiket abban az időben sokat olvastak a gyerekek, a d'Amicis könyve volt, és abban ez szakadatlanul szerepel. Én ehhez természetesen tapasztalatok alapján oppozícióban álltam.

V: Borzasztó könyv volt.

L: Borzasztó könyv volt.

E: Ugrunk egyet időben. Most főleg ezeket a kérdéseket venném végig. Említi azt, hogy nem sokkal érettségi után, gimnázium után, amikor rájött arra, hogy igazán nem író, valamennyi kéziratát megsemmisítette. Mik voltak ezek a kéziratok?

L: Drámák voltak. Lehet, hogy voltak közben regénytöredékek is, de azért lényegében drámák voltak.

E: Verset sosem...?

L: Nem, verset nem.

E: Ez egy nagyon tiszteletreméltó dolog, hogy olyan esztéta, aki még nem is próbált verset írni.

V: Lukács elvtárs, keveset beszéltünk arról, hogy Fülep Lajossal volt egy időben elég szoros kapcsolata, mikor Fülepnek ez a Szellem című lapja...

L: Ez a dolog sokkal később volt, ez körülbelül a 10-es években, akkor Fülep és én együtt alapítottuk ezt a folyóiratot, amelyik tudvalevőleg két számmal megjelent, aztán beszünt.

V: Ezt maguk írták tele?

L: Körülbelül.

V: Meg Zalai írt még bele, meg Hevesi Sándor.

E: Később Füleppel maradt valami baráti kapcsolat?

L: A dolog úgy áll, hogy azt lehetne mondani, hogy elaludt a baráti kapcsolat.

E: Még 19 előtt?

L: 19 előtt még főnállott és 19 után, minthogy Fülep nem vett /?/ részt a forradalomban, azt hiszem, hogy nagyjából .

E: Másikfajta kérdés; beszél ebben a töredékben, wázlatban arról, hogy kétségbeesés követte a Kiszfaludy-társaság által adott díjat. Hogy rövid kétségbeesési válságából Leo Popper mentette meg. Mi volt ennek a válságnak pontos oka, és a megmentés körülményei?

L: Én azon a véleményen voltam, hogy ez az egész társaság nem konzekvens ennek a dolognak a megítélésében. Ennélfogva, és ez a /?/ következménye, ha megkaptam a díjat, akkor azt jelentti, hogy kell, hogy valami rossz legyen a könyvben. Kerestem ezt a rosszat, de magam nem tudtam rájönni, itt a Popper Leó barátom segítségével...

E: A segítség abban állt, hogy mi a könyvben a rossz?

L: Nem, hanem abban, hogy mi a könyvben a jó.

E: Ugyancsak itt szerepel az is, hogy a Vida Pál képviselőnek a felszólítását kinevette.

L: Amikor én ezt a Lukács díjat megnyertem, akkor természetesen egy időre . Az apám, aki egy Tiszá-párti ember volt, azt akarta, hogy én Tisza-párti képviselőnek lépjek föl. Ezt én kinevettem.

V: Kollégája volt Ady Endre, akit szintén megkínáltak 910-ben a képviselőjelöltséggel és visszautasította. Ilyen választójog mellett és a Munkapártban nem vállalt képviselőséget.

E: Abban az időben politikai ambíciói voltak?

L: Ennekem voltak megváltoztatási ambícióim, a régi magyar feudalizmusnak a megváltoztatása. Ez aktuális politikai dologgá természetesen soha nem változhatott, mert hiszen ilyen mozgalom

/??/

E: Említi azt, hogy őrzi a kakáka bátyja halála előtti leveleket.

/??/

"Bruder

L: Én a családtól, a család legalábbis felétől, teljesen el voltam idegenedve. Ennélfogva családi összeköttetés vagy egyáltalában nem volt, és most az anyámmal úgy volt - az anyám egy okos asszony volt, aki kezdte megérteni a szituációt - ő súlyos beteg volt, mellrákban halt meg és amikor mellrákja volt, akkor én otthoni írásra, biztatásra írtam neki egy levelet. Amikor ezt a levelet megkapta, azt mondta; nagyon betegnek kell lennem, hogyha a György doktor nekem ír egy levelet.

E: Csakugyan okos asszony volt ezzel a reagálással.

V: A bátyjával mi történt később?

/??/

L: A bátyám a fasiszták .

V: Milyen pozíciója volt?

L: Egy közepeszerű pozíciója volt valamelyik banknál, már nem tudom, és most aztán ő behívták a munkaszolgálatra és akkor ő ahelyett, hogy a behívást úgy vette volna, hogy vonuljon vissza és vonuljon félre, ő azt mondta, hogy én nem követtem el semmit, én ártatlan ember vagyok, én elmegyek oda és onnan nem is tért vissza.

azt hitte

E: Ennek a rétegnek a többsége, hogy nem követett el semmit, akkor megussza. Egy kicsit későbbi időszakra térve, a Kierkegaard-periódusról beszél, és miután megemlíti az Irma Geidler esetet, amiről már a multkor is beszéltünk, a következő két mondat szerepel, amit nem

/??/ tudok pontosan értelmezni:

/??/ utána zárójelben:

L: Ez a probléma volt, hogy mi a Lipótvárosban természetesen szigorúan a polgári etika hatása alatt álltunk és ebben a kaszt-dologban benne szerepelt a Geidler Irmával való egész viszony. Utána föl van hozva, hogy Zalai Béla feleségével együtt élt Párizsban, onnan egy gyerekkel jöttek vissza és a gyerek következtében a Zalainak az egész

E: Ezt nem értem teljesen. Azért, mert a felesége nem ebből a körből való volt? nem voltak házások?

L: Nem voltak házások.

E: Példa arra, hogy ebből a körből való kitörés. ~~xxxxxxxxxxxx~~

V: Azt akarom megmutatni, hogy a Málinak a naplója megmaradt,

/??/ amiket a Vasárnapi Társaság . Egy helyen azt írja a

Blochról: Bloch berlini fiatal. Anyira kánonista, hogy már katolikus.

/??/ Előadja egész rendszerét. időnek előtte vétkes

/??/ megállás, megalkuvás. Lukácénak ellen . Juci szerint ellen

Blochnál: mert lanyhán megáll. A művészetet elkopott vallásnak nevezi.

Tógyerra is hivatkozik, pedig csak istenhez vezető utnak szabadna

lennie. Bloch szerint van vallásos művészet, de ennek elveszett a

tudása. Ammesében csak a megmagyarázhatatlan elemet becsüli, az

/??/ isten . Pedig ha ez ugy lenne is, új mesék születhetnének.

/??/ Az emberiség Blochban sokra emlékszik gyermekkorából és

ifjúságában. Én vallásosnak érzem a művészetet. Minden dolgok el

vannak varázsolva. Kérdés, hogy a forma egy még mélyebb foka az

elzárásnak, vagy, ahogy én hiszem, az első foka a megváltásnak.

Akkor a művészet megvált, és nem, mint Lukács mondja, teremt egy

ellen-világot. -Ez volt a Máli följegyzése egy beszélgetésről.

L: Természetesen nem egzakt és most nagyon nehéz erre a mai...

V: Az érdekes az, hogy ennek a dátuma 1912. Lehet, hogy akkor Bloch itt járt?

L: ~~Ex~~ Bloch tudtommal 910-11-ben járt Pesten, de Málira mélyebb benyomást tett.

/??/ V: Ez Balázs történt, Herbertnél.

E: A háborus évekről írva szerepel ez a mondat, hogy "Heidelberg, /??/ hilfe von

L: Jaspers kiállított nekem egy orvosi bizonyítványt.

/??/

/??/

E: Miért állította mégis ki? volt valami barátság?

/??/ L: Volt egy barátság, és azt hiszem, annak a szellemes köszönhetem a dolgomat, ami később be is vált, hogy én azt mondtam neki, mert ő fölvette nekem azt a kérdést, hogy vajon nem a saját életem féltése miatt mozdulok vissza, erre én azt mondtam neki, ~~xxx~~ nézze, ha egyszer a háboru végén behívások lesznek, akkor én nem fogok magától orvosi bizonyítványt kérni. Ez nyilván befolyással volt rá.

E: Őkse ment el katonának, vagy igen?

L: Ő egy beteg ember volt, akit nem hívtak be katonának.

E: Ugyancsak a háborus időszakról írva, vannak az első házassággal kapcsolatos félmondatok. Ugy kérkedem meg természetesen, azért kérkedem, mert benne vannak a jegyzetben. Ha Lukács elvtárs ezekről nem akar részletesen beszélni, akkor kimarad. A magánéletben és a háboru következtében hasonló zürzavar J.G. - tudjuk, első felesége, -

/??/ 1913 nyarán. Utána:

L: Ez nem tartozik ide.

E: Most akartam rátérni a Vasárnapi Körre, amelyről szintén szerepelnek a jegyzetek. Azt mondja, és erről nem beszél részletesebben, hogy

ideológiailag nagyon tarka. Vasárnapi Kör. Ideológiailag nagyon tarka. A legáltalánosabb alap a régi oppozíciója. A régi oppozíció Ady magatartása. A háborúról.

/??/

L: Az Ady magatartása a háborúhoz ez volt tulajdonképpen az alapja ennek az egész társaságnak. Itt nagyon differenciált volt mert például énnám ez átalakult egy általános háboruellenes mozgalommá. A Mannheimnél vagy a Hausernál ez természetesen nem alakult ki ilyen messzire és az ő állásfoglalásukat nem lehet ezen mérni, ami az én állásfoglalásom.

V: De még Balázs sem, kezdetben legalábbis.

L: A Balásznál volt az a dolog, és ez az első ideológiai elidegenedés volt tőle, hogy ő ebben a Menj és szenvedj te is című kötetben a monarchiáról optimista módon nyilatkozik. Ez engem akkor nagyon bántott és nagyon elutasító voltam ezzel a dologgal szemben.

/??/ E: Itt az van: "Béla Balázs

Itt ennyi van erről a korszakáról.

L: Ez a "menj és szenvedj te is" ez azt jelenti, hogy ő ebbe a dologba beáll, de ennek a védelmére éppen fölhozta ezeket a általános emberi

/??/

E: A 18-as időre rátérve; szerepel - ez most nyilván általánosabb kérdés volna, hogy 1818-as előadás, zárójelben

/??/

A kérdés az volna, hogy és másutt is hivatkozik arra, hogy etikai szempontból milyen nagy hatással volt Lukács elvtársra.

/??/

L: Én tulajdonképpen nem találkoztam nővel, akivel intim kapcsolatom lehetett volna, és a Gertrud volt ebben az egyetlen. Itt volt az, hogy ez létrejött az etikai előadásom következtében. Az etikai előadásom megbeszélése és megtárgyalása kettőnk között létrehozott egy olyan szellemi és erkölcsi közösséget, amely attól fogva vezető, domináló szerepet játszott nálam.

E: Kifejezetten a nézetei átalakulásának az időszak. A régebbi

filozófiai alapoktól való eltérésben. Most nem pontosan csak a megvitatásra gondolok, hanem maga az emberi példa, ez jelentett

/??/ valamiféle filozófiai segitette, vagy etikailag?

B: Természetesen voltak filozófiai megnyilvánulások. Például az,

/??/ hogy én a időben a Kant-i teóriát, hogy

az az eszétikai itéletekben fejeződik ki, elvetettem és helyébe

/??/ hoztam azt a problémát - és itt - szóval

/??/ áttettem a dolgot egy erősebben ontológiai .

/??/ B: Ugyancsak szerepel itt az, szószerint olvasom: "Unserer

/??/ Korábban is ismerte már?

L: Nagyon régen ismertem, de viszony köztünk csak akkor, ezután a találkozás után alakult ki.

B: Ebből a viszonylag bővebb leírásból úgy tetszett nekem, hogy Lukács elvtárs a konkrét etikai nézeteinek az alakulásában is szerepet lát.

L: Ezt nagyon nehéz, hogy itt az én etikai nézeteimet mi szabá-

/??/ lyozta abban az időben, erre nézve nem

egy értelmes választ adni.

V: Mindenesetre egy harmonikus emberi kapcsolat nagyon nagy lökést adott a munkájának.

B: Kissé ugrománk időben. A következő kérdése az volna, hogy beszél a háború után, emigráció után megismerkedett Leninnel. Erről az időszakról. Az szerepel, hogy fölismerte azt, hogy a for-

/??/ radalom a marxizmus lényeges mozzanata,

L: A Komintern egy mérsékelt és mérséklő politikát folytatott.

Énnekem ezzel szemben az volt a véleményem, hogy ha igaz a Lenin-féle elmélet, akkor természetesen egy permanens forradalomnak kell

/??/

/??/ B: Ezzel akkor Trockij álláspontja . Nem ennek tulajdonítható-e vajon, hogy az ebben az időben írott művei, elsősorban a

/?/ Geschichte und Klassenbewusstsein most olyan népszerű a fiatalok között?

L: Természetesen.

E: Vajon a két időszak között nincs-e valami rokonság? ez nem életrajzi kérdés. Ugy érzem, ez a békés egymásmellett élés helyes általános alapelvéből következő taktika végeredményben oda nyilvánul ki, a forradalmak mérséklésére.

L: Én a nem-mérséklés mellett voltam.

E: Akárcsak a mai ultralinks fiatalok. Lehet egy ilyesfajta rokonság. - Említést tesz arról, hogy Landler személyiségének milyen nagy hatása volt a fejlődésére. Landler-frakció mi volt, azzal nagyjából megismerkedtünk. Landler személyiségének melyek voltak azok a vonásai, amelyek hatottak?

L: Landler személyiségének az volt a fő vonása, hogy ő mindig a valóságból indult ki és a valóságnak a forradalmi fejlődését kereste. Ez jelenti abban az időben az összefüggést aközött, hogy a demokratizáló tendenciák nem ellentétei a diktaturára irányuló tendenciának, hanem annak kiegészítései, annak kiszélesítései és így tovább. Ezek a Blum-tézisek tulajdonképpen ezt az álláspontot képviselték, hogy a társadalomban megindult egy ökonómiai és gazdasági folyamat, amely az eredeti... az összefüggés van eközötti

/?/ az eredeti és mozgás között és a valóságos

/?/ V: Landlernak tevékenysége egyáltalán nem volt?

L: Ő nem szerepelt abban az időben, mint teoretikus, természetesen ezt a nagy fordulatot a párt az ő szavára hajtotta végre, mert hiszen a tulajdonképpeni, szó szerinti probléma az volt,

/3/ hogy

E: Landlerrel kapcsolatban azt tetszett irni, hogy "ismét eleven összefüggés az egyediség és az általánosság között".

L: Ezt az egyediséget úgy kell venni, hogy az egyes embernek az

állásfoglalását a forradalomban. A forradalom és az egyes ember forradalmasítása között szorosabb kapcsolat van, mint amit az
/??/ akkori általános elmélet .

E: Szabályosan megszervezett ff frakció volt a Landler-féle frakció. Majdnem hogy mondhatni, párt a párton belül. Lehet ezt mondani?

L: Lehet mondani. Nem is helytelen, mert ennek a dolognak, a forradalmi kisebbségnek ez az állásfoglalása a többséggel szemben,
/??/ ez természetesen egy ilyen természetű .

E: Szabályos vezetősége volt ennek a frakciónak?

L: Igen.

E: Az egész kommunista párt központi vezetőségében szabályosan a frakciók közt megosztásos alapon volt ez megcsinálva, féllégálisan? ez olyan naiv kérdés...

L: A választás volt a kommunista párt Landler idejében a szakszervezeti adónak a kifizetését nem tagadta meg, és ezzel bekapcsolódott a normális viszonyokba, ebből lett azután az MSzMP és ebből lett azután a későbbi fejlődésnek nagyon sok szakasza.

E: A Blum-téziseknek a hatásával is foglalkoznak Lukács elvtárs,
/??/ megemlíti a politikai versengés mozzanataként
Ez mit jelent?

L: Ez azt jelenti, hogy Manuiski /??/ amikor én Pesten voltam,
/??/ akkor volt egy a Kominternnek és ebben a Manuiski

este tartott egy beszédet, amelyben kiemelte a Blum-téziseknek
/??/ a kiválóságát, megmutatják, és a következő napon,
amikor megjött a távirat Moszkvából, akkor azt mondta, hogy a Blum-tézisek egy nagy revizionizmus.

/??/ E: Ez a fajta típus már akkor is virágzott ezek szerint. Ez olyan, mintha az 50-es években történt volna. Üdítő hallani, hogy ez a típus olyan szívésen tartja magát a történelemben.

/??/ L: Akkor Blum volt az én

E: Beszél arról, már máskor is említette Korsz /??/ sorsát. Ebben az időben vált ki a pártból vagy zárták ki?

L: Ebben az időben voltak nekünk differenciáink és Korssal egy ellenkező álláspontot foglaltam el, tudniillik Korsz kiélezte a nemzetközi nagy differenciákat és ezzel kivált a Kominternből, én pedig arra törekedtem, hogy bent maradjak a Kominternben.

E: Korsz álláspontja hasonló volt különben, teoretikus álláspontja, nem a morális?

L: Ez egy nagyon nehéz kérdés. A differenciák ~~xx~~ sokban hasonlóak és sokban nagyon

/??/

E: Ugyanabban az időben volt ez, mint a Blum-tézisek, vagy korábban?

/??/ L: Korábban. Nem létezett

/??/ E: Említést tesz a korszakról. Azt mondja: a nagy káderirtás időszak, A 30-as évek pereiről

/??/

lehet nyilván szó. Állásfoglalásom: paralelle Bloch.

L: Blochnál is az volt, ami az én állásfoglalásom, hogy nem foglalt állást a perek miatt a Szovjetunió ellen. A probléma az volt, hogy vajon a perek kompromittálják-e annyira a Szovjetuniót, hogy vele egy szövetséget nem lehet csinálni. Itten Blochnak is és énnekem is az volt a véleményünk, hogy igenis lehet szövetséget csinálni.

E: Ugyancsak említést tesz, hogy "szerencse a katasztrófa időszakában. A. Buharin 1930". Ezt az utalást nem értem. Nyilván a katasztrófa időszaka a perek időszakára vonatkozik.

L: Én csak arra emlékszem, hogy amikor én 30-ban visszajöttem Moszkvába, akkor Buharin nagyon barátságosan fogadott engem és

/??/ nagyon barátságosan az érintkezés, amelyet én visszautasítottam.

E: Ez a szerencse arra vonatkozhatik...

u

L: Ha nem történik meg ez a szerencsés dolog, akkor én természetesen belekerültem volna sztálini perbe.

E: A második szerencse tudjuk, mire vonatkozik. Az van felsorolva,

/?/ hogy a magyar mozgalom, der Ungarische kimaradt. A harmadik "doch Glück 1941" ez van ideírva.

/?/ L: 41-ben .

E: És az a szerencse?

L: Az a szerencse, hogy csak akkor, mert akkor már nem voltak ezek a mindenféle...

E: Kivégzések. - Amikor visszapillant erre a korszakra, akkor em-

/?/ litést tesz arra, hogy Persönlich nicht ohne

Rosszul olvasták el esetleg a kézírását?

L: Esetleg rosszul.

E: Akkor ki is kell javítani. Meglepődtem rajta, hogy miért két letartóztatásról van szó. - Visszatérnék egy korábbi korszakra.

A Blumtól a Blochhal való kapcsolatáról beszélve írt és megemlíti,

/?/ hogy

V: Ez valami műve a Blochnak?

L: Ezt most már nem tudom. Lehetséges.

L: Nagyon sok helyütt nem tudták ezt kibetűzni, pontosan olvasni, vannak ilyen foghíjak a szövegben.

V: A hazatérés után lenne egy kérdésem. Azt írja, hogy antidemokratikus tendenciákat látott a földreformban. Ez mire vonatkozik?

L: Erre most nem tudnék felelni.

/?/ V:

L: Itt arról van szó, hogy a kolhoz-kérdésben egy antidemokratikus politika nyilvánult meg kezdettől fogva.

V: A Szovjetunióban.

L: A Szovjetunióban és itt is.

E: Ennek ellenére bizott abban, hogy a kulturpolitika...

/?/ L: A kulturpolitika .

V: Mikor az Akadémiában folytatott munkájáról van szó, akkor azt

/?/ írja, hogy

Miben közvetített a Fogarasi?

L: Abban, hogy Fogarasi sokkal jobb viszonyban állott a Központi Bizottsághoz, mint én és ennél fogva bizonyos dolgokat, amiket ha én proponáltam volna, azt elvetették volna, mint a Fogarasi ja-

/?/ vaslatait elfogadták.

V: Volt a Fogarasi életének egy olyan tisztességes periódusa, amikor Lukács elvtárossal együtt dolgozott?

L: Igen.

E: Még a Bloch-kérdésre visszatérve; azt írja róla, hogy "Achtung,

/?/

Tehát ez azt jelentené, hogy filozófiailag rendkívül sok volt a fenntartás.

L: Fenntartás a Blochhal szemben, ellenben emberileg és morálisan egy teljes egyetértés.

E: Ez mindmáig tart?

L: Mindmáig tart. Bloch ma a legtisztességesebb emberek közé tartozik.

E: A Kelet-Németországból való kimenést másképp ítéli meg, mint a Magyarországról valót?

L: Természetesen.

/?/ E: Ezzel az időszakokkal kapcsolatban:

Ez azt jelenti, hogy első pillanatban ez volt a benyomása Bloch-ról.

L: Igen.

/?/

E: Az eszmétől fordul az esztétikai felé.

L: Ez Blochra hogyan vonatkozik?

E: Saját magára.

L: Ez saját magamra vonatkozik, de Blochra nem vonatkozik.

V: Mindig megkülönböztet az önéletrajzában egy esszé-író periódust.

E: Az nem esszé-írói, ha jól értem, meg is szerettem volna kérdezni, hanem esszéisztikus magatartás. Ezen mit ért pontosan?

L: Esszéisztikus magatartás alatt értem, hogy a végérvényes igazságoktól való... A rendszerben a végérvényes igazságnak a megkérdőjelezése.

E: Ha jól értem ebből a szövegből, ez nemcsak a tudományos alkotásra vonatkozik, hanem életvitelre is.

L: Az, hogy énnekem végletes kötöttségem van a mozgalommal szemben, azt én soha nem tagadtam és nem vontam kétségbe. Ekörül nincsen probléma, hanem akörül van, hogy az egyes kérdésekről hogyan áll az ember.

E: Ebben az időben, amikor az esszéisztikus magatartásról ír, a mozgalommal semmi kapcsolatban nincsen. Ezt a 10-es évekkel kapcsolatban írja, hogy a magatartásban is az esszéisztikus elem jelentkezik.

L: Volt itt egy esztétikai elem, amely Adyn keresztül a forradalomhoz vezetett.

E: Nemcsak esztétikus elemről tetszik írni, hanem esszéisztikus magatartásról.

L: Ez körülbelül egyenlő értékű, ebben nincs nagyon nagy különbség.

E: Rosszul értettem. Én úgy véltem, hogy ez az esszéisztikus korszak azt jelenti: a végérvényes igazságoktól és zárt rendszerektől való tartózkodás. Az esszéisztikus magatartás abban az időben, tehát még a mozgalom előtti időszakban egy ilyen végleges kötöttségektől és lekötöttségektől való tartózkodást jelenthetett.

Ugy látszik, félreértettem ezt a szövegrészt. Amennyire ezt a szöveget átnéztem, több kérdésem ezzel kapcsolatban nincsen, mert a többi tényleg annyira magánjellegű, amelyek nem tartoznak egyáltalán

ide.

/?/ E: ... magyar nyelvű tanulmány, akár a Babits-tanulmány, akár a Szép Szó tanulmány. Másrészt pedig a Gáspár és a Bródy fordításai egyáltalán nem azt hiszem. És a korai művek meg egész különleges...

L: A korai műveknél már a magyarság nem probléma.

E: Azt hiszem, hogy nagyon nagy gonddal írta meg őket.

L: Igen.

E: Azt hiszem, hogy a magyar esszé-irodalom akkori hagyományaitól eltérő stílusban.

L: Teljesen eltérő.

/?/ E: stílusban az ellentéte a Nyugat és a Lukács esszé között stílusban.

L: Stílusban abban, hogy a Lukács-esszék azok - nem tudom, hogy mondjan, - a dolgok lényegére intencionálnak, míg az akkori irodalom, akár a Nyugatot, akár a Huszadik Századot veszem, az

/?/ E: Stílusban szép-lélek-stílus?

L: Széplélek-stílus.

V: A magyar nyelvben teljesen hiányzott egy filozófiai stílus. Amivel ellenkeztek, az nyilván ez.

L: Itt az ellenkezés nem indokolt, mert egy stílus kötelezéséről van szó a filozófia és a magyar nyelv között.

/?/ V: Amit inkább meg kellett volna köszönni Lukács elvtársnak és nem támadni. De ez nem jutott eszébe.

E: Volt annak a stílusnak csakugyan, azt hiszem, az akkori szempontból ironizálható része, amit a Karinthy gúnyolt ki, nem a legjobban, a Balázs Béla stílusában. Azt hiszem, hogy Lukács elvtárs életművében az egyetlen ilyen jellegű írás, hogy szélsőséges szubjektivitás vegyül egy nagyon egzakt és sok külföldi, idegen szót

használó, sok tudományos kifejezéssel dolgozó stílussal. Tehát egyszerre nagyon szubjektív és nagyon...

L: Ez a dolognak a lényege, mert az akkori világban a csakis tisztán szubjektíve lehetett a magyar feudális kérdésekhez hozzányulni. Ezt én megpróbáltam megcsinálni, hogy milyen sikerrel, az egy más kérdés.

E: Az Ady-esszének a stílusa sokkal objektivebb, mint a Balázs esszé stílusa. Az Adyról írott nagyon szép korai tanulmányának a stílusa objektív stílus. Azt hiszem, megírásában is mai napig a legjobb Ady-cikk. A legtöbb, kortársi szemmel különösen a legtöbb van benne Adyról, amit egyáltalán megírtak. Ezzel szemben a Balázs-cikknek a stílusa - most csak a stílusáról beszélek, - abban különbözik attól, hogy annak nagyon szubjektív hangvétele is van. Én azt hiszem, hogy ez onnan van, hogy Balázs inkább szorult védelemre, mint Ady.

L: Ez természetes. És ez természetes megnyilvánult az összes formai dolgokban.

E: Abban az időben, mikor ezek a cikkek megszülettek, a Nyugattal való kapcsolata létrejött, akkor voltak ilyen stílári okból vitái Osváttal?

V: Babits támadta meg.

L: Először Babits megtámadta az esszéket...

E: Stílári okokból?

V: Elsősorban.

L: Stílári okokból. Azután természetesen Karinthy.

E: Karinthy mindenkin gúnyolódott. Osvát is beszélt erről vagy nyilatkozott?

L: Osvát erről nem nyilatkozott, de ő ellensége volt az én stílusomnak.

E: Ha jól tudom, Hegelnek is ellensége volt, Hegel stílusának.

V: Hegelnek is ellensége volt.

E: Megtörtént anekdota ez, hogy a Hegelre azt mondta volna, hogy rossz író?

L: Igen.

V: Ez megtörtént, csak amit a Gellért Oszkár tett hozzá, az nem történt meg.

E: Gellért Oszkár hozzátette azt, hogy "viszont Engels jó író". Ezt mondta volna Osvát.

L: Ez tudniillik nem igaz, de az, hogy Hegel egy rossz író volt, azt Osvát mondta.

V: Nyilván ugyanilyen okokból. Nem értette meg.

E: Osvát buta is volt, vagy nem volt túl értelmes...

V: Nem, csak nem volt filozófiai műveltsége ennek a generációnak.

L: Nem szabad elfelejteni, hogy ahol Magyarországon filozófiai műveltség volt . . . A Kanton tuli filozófiát Magyarországon egyáltalán nem ismerték.

E: Azt hiszem, hogy az Ady-cikkkel való ellenérzés nem filozófiai, inkább politikai lehetett. Azt mindenki értette, azt a cikket.

L: Azt a cikket természetesen egy politikai ellenérzés, azért, mert Magyarország feudális maradványait senki olyan hevesen nem kritizálta, mint abban az időben Ady és én. Azáltal, hogy én teljesen Ady mellett voltam a kritizálásban, ennél fogva létrejött ez a vita...

E: Azt hiszem, igaz az, hogy nyelvi okból is történt ez az ellenérzés, igaz az, hogy filozófiai kultúra hiányából is. De azt hiszem, hogy ezek mind eltörpülnek a politikai ellenérzések mögött.

L: Azt hiszem, hogy eltörpülnek, mert itt a dolognak a lényege mégiscsak ez az antifeudalizmus.

V: Ugyanilyen ellentétei voltak Adynak is Osváttal, állandó nézeteltéréseik voltak.

E: Azt mondja Lukács elvtárs, hogy Kanton tül nem mentek filozófiá-

ban." Volt itt egy pár modern filozófus, Bergson...

L: Igen, de a német filozófia oldaláról ezt a Kanttól Hegelig terjedő filozófiát, azt lehetne mondani, hogy rajtam kívül senki sem ismerte.

E: Schopenhauert és Nietzschét viszont ismerték, nem? Szerintem Bánóczy fordította Schopenhauert. Mert én multkor láttam egy

/2/ Itt az ellenőrzés onnan fakad Kantól egy haladó fejlődés a német filozófiának.

/3/ L: mindjárt bekapcsolták ezt a rossz feudális Nem szabad elfelejteni, hogy Schopenhauer és Nietzsche is a német feudalizmusnak sokkalta nagyobb koncessziókat tesznek, mint valaha életében Kant vagy Sichte vagy a követők.

E: Nagyobbakat is kellett tenni, mert már reakciósabb is volt. De az az érdekes, hogy a magyar progressziót is jellemezte ez a filozófiai közönyösség. Vagy abban az időben, a XX. század körül olyan ember, aki filozófiailag...

L: Nem.

E: Még Szabó Ervin sem?

L: Szabó Ervin a szindikalistáknak a pártfogója volt és ennél fogva ő a szindikalizmus filozófiáját be akarta hozni Magyarországra. Ezzel egy szociáldemokratizmuson tulmenő...

E: Filozófiailag mégsem volt képzett?

L: Nem.

E: Akkor a progresszió olyan emberei, mint Ady vagy Bartók sem voltak filozófiailag képzettek?

L: Bartóknál ez nem fontos. Adynál fontos és Adynál tényleg megvolt ez a filozófiai ~~képxxxx~~ ösztönösség. Ady ösztönösen minden helyzetben forradalmi álláspontot képviselt.

E: Azt hiszem, Adynak is volt Nietzsche-rokonszenve.

L: Ez nem jelent semmit. Abban az időben magától érthető.

E: Ebből a szempontból még a későbbi fejlődés során is Lukács

elvtárs egyedül van. Még a haladó forradalmi táborban is Nietzsche gyökeres elvetésével.

L: Természetesen.

E: Mi annak az oka, hogy haladó, baloldali, forradalmi, sőt kommunista közösség, vagy Sinkó, aki nem volt nagy filozófus, de föltétlenül őszinte forradalmár volt, ennyire rajongott a német

/?/ Mi az, ami Nietzscheben megfogja őket, a forradalmárokat is?

L: Ez a romantikus anti~~kapitalizmus~~^{Van} kapitalizmus. Nietzscheben is és Schopenhauerben is egy az antikapitalizmusnak egy romantikus fordulata, amely a kapitalizmust kritizálja. Ez a kapitalizmus-kritika ez alapvetővé vált mind a hübériség elvetésében, mind a hübériség megtartásában.

E: Ez dominálna bizonyos nagy művészek Nietzsche és Schopenhauer iránti rokonszenvében, például Thomas Mannál is ez van?

L: Én azt hiszem, hogy Thomas Mannál is ez van, csak nagyon sok áttétellel.

E: Thomas Mannál egy bizonyos fokig a művészi magatartás ideológiája lenne szemben a filiszterivel, ez segítené esetleg?

/?/ L: Ez is lehetséges. Nietzsche - Thomas Mann viszonyban

E: Lukács elvtársra személyesen még fiatalkorában sem gyakorolt vonzó hatást se Schopenhauer, se Nietzsche soha?

L: Nem.

E: Egyszerűen azért, mert a filozófiai megközelítés számára komolytalanoknak bizonyultak?

L: A hübériséghez való viszony nem volt szerintem rendben.

E: Egyszer azt mondta egy beszélgetés során Nietzsche-ről, hogy ha Hegel filozófus, akkor Nietzsche-t nem lehet filozófusnak nevezni sem. Innen gondoltam, hogy esetleg egyszerűen Hegelhez csapott filozófiai megközelítést nem bírt el a Nietzsche.

L: Én most nem tudom elmondani, hogy mikor és hol történt ez az én averzióm, ezt természetesen ma nem tudnám már.

E: Eszembe jutott egy sokkal későbbi korszakból egy kérdés. A Blum-tézissel kapcsolatos. Annyi van ideírva a jegyzetbe, hogy a Révai állásfoglalása.

L: Révai állásfoglalása annyi volt, hogy ő a Blum-téziseket elvetette és benne látta a Landler-frakciók ideológiáját. Amikor Révai elvetette a Blum-téziseket, akkor ő tulment a Landler-frakció ideológiáján és a frakcióhoz.

E: Holott ő már korábban elvált ettől.

L: Ez egy nagyon nehéz dolog megmondani, hogy pontosan hol és mi-
kor történik az elválás, ez egy olyan embernél, mint a Révai,

E: Ettől fogva Révaival Moszkvában, Szovjetunióban, megszűnt a kapcsolat?

L: Nem szűnt meg, de teljesen átalakult. Én a Blum-téziseket úgy fogtam fel, hogy ezzel a Landler-frakció felbomlott. A Landler-frakció felbomlása után a emberek, lévén ebben a

magyar pártban egy ilyen Szerémi Sándor-féle dolog, ők a Kun felé orientálódtak. Ez a Kun felé való orientálódás megszült egy átmeneti korszakot, amelyre azután következett a VII. kongresszus és az azt követő dolgok, amelyek már aztán a Blum-téziseket teljesen bizonyították.

E: Szerémi Sándor mit képviselt? Kun-ellenes volt abban az időben?

L: Kun-ellenes volt és tisztán hazai alapokon álló, teljesen tarthatatlan álláspontot.

E: ~~Kékek~~ Komoly frakció volt?

L: Ez egy komoly frakció volt, amely a III. kongresszus után átvette a hatalmat és azután a hatalomnak a birtokában sokmindent csinált. Például Révai azon a nézeten volt, hogy ~~ők~~ Kerényiékkel kapcsolatban, hogy Kerényiékkel olyan rossz volt a kapcsolat, hogy semmiféle apparátusra nem számíthatott, és Révai akkor azt mondta , hogy én akkor inkább vagyok Horthynak a foglya, mint a Szeréminek az alárendeltje.

E: És akkor Révai csakugyan ment Magyarországra?

L: Ment Magyarországra, le is bukott, és körülbelül két és fél évig.

E: Szegeden volt. Azt hiszem, még volt közös börtönőrünk is. Rosszmájúak szerint. Volt ott egy pár börtönőr Vácott, és egyik azt állítja, hogy ott volt Vácson, amikor a Rákosi. Az vigyázott rá. A nagy sztrájk idején volt, mikor meghalt a Löwy Sándor, akkor a Rákosinak a szalmazsákjában csokoládét találtak. Én egy börtönőrnek se hiszek el semmit. De azért ez nem egész lehetetlen.

Nem lehet ellenőrizni. Ezt esetleg a Vértés tudná, mert a Vértés volt az abban az időben a váci rabkönyvtáros, és azt hiszem, Vértés azért is félt úgy a Rákosi-féle időkben, mert volt valami összekülönbözése akkor.

L: Volt ^{ak} neki diferenciái Rákosival.

E: Nem tudom, nem tőle szivárgott-e ki ez a történet is végül.

Nekem a börtönőr mondta, hogy mikor már a tizedik nap csináltak /?/ tökéletes, ugynevezett házkutatást a börtönben, mindent kiforgattak és a Rákosinak a szalmazsákjának a sarkában találtak egy csokoládét. Ami ha igaz volna, borzalmas volna, mert az a szerencsétlen két fiú, Löwy meg nem tudom, hogy hívják a másikat, azért csak belehalt ebbe a sztrájkba, amit a Rákosi rendelt el, nem tudom, hogy igaz-e.

L: Nem lehet tudni. A Rákosi karakterével mindenesetre összefér.

E: Ezek szerint a Landler-frakció feloszlása után volt két másik frakció, az egyik a Szerényi-féle.

L: A másik a Kuné lett, de a Kun-féle dologban volt egy bizonyos közeledés a Szerényi-korszaknak a mérsékelt elemei felé, és ebből alakult ki azután - még nem a Rákosi-féle, a Szánthó-féle se, - a VII. kongresszust megelőző időben volt egy tendencia, amelyben a Kun-frakció igyekezett az idővel együtt járni és létrejött egy ilyen teória, hogy a magyarok semmiben sem térnének el a hogyhivják-tól, de tulajdonképpen már régen megvalósították az egészet.

E: A Szerémi-frakcióban kik voltak?

L: Nem emlékszem, nem tudok visszaemlékezni. Ez egy borzasztó rövid ideig tartott.

E: Szerémi is börtönbe került, azt hiszem.

L: Szerémi börtönbe került és aztán később az ~~1956-98~~⁵⁶⁻⁹⁸ eseményekkel kapcsolatosan kiszabadult.

E: Most pedig a magyar ~~szakk~~^{sakk} szövetség elnöke. Attól még tudhat sakkozni, hogy ő az elnök. - Fölmerült az előbb Szánthó Zoltán neve. Ővele nagyon sokáig jó barátságban volt.

L: Szánthó Zoltán egy kitűnő pártmunkás volt, végig nagyon jól végezte a dolgait és az 50-es évek elején a magyar párt átalakulásban nagyon tevékeny szerepet játszott. Őt a Rákosiék háttérbe szorították és most létrejött egy furcsa helyzet, amelyben a Szánthó a maga szerepét sokkal nagyobbak tudja, mint amilyen a valóságban volt.

E: Ő régebben a Landler-frakcióban volt?

L: Régebben a Landler-frakcióban.

E: Amikor a Blum-tézisek után a Landler-frakció feloszlott, akkor ő a Kun-féle szárnyhoz közeledett, vagy különállásban maradt?

L: Ezt nem lehet megmondani, mert ő akkor fogságban volt. Magyar fogságban.

E: 56-ban mikor erről beszélgettünk, Lukács elvtárs őt mondta a legtehetségesebb élő kommunista vezetőnek.

L: A dolog úgy áll, hogy Szánthó tényleg egyike volt a legkomolyabb embereknek a magyar pártban. Hogy ez milyen fokig és hogyan valósult meg, ezt csak a későbbi kutatások fogják tisztázni és én nem vagyok azon a véleményen, hogy ebből ma sok jöhetne ki.

E: Ő nem volt rövid ideig átmeneti vezetője a pártnak?

L: Egy időben, azt hiszem, ez 35 körül lehetett, hogy akkor ő Központi Bizottságban, de ő akkor a külföldi bizottságban egy veze-

tő szerepet játszott.

E: Ugye ideológiailag neki sem volt különösebb jelentősége?

/?/ L: Ő ideológiailag egy ember volt.

E: Nagyon furcsa pályafutások. Ha egymás mellé teszi az ember.

/?/ B: megfejteni. Ebből egy olyan mondat van, ahol az az érzésem, hogy nem pontosan fogalmazol. Ez az

anyag feltétlenül egy publikációra érett anyag. Ha valami ba-

/?/ ja van, az az egy olyan baj, nyers

Feltétlenül publikálható. - A másik, hogy átnéztem ezt az élet-

/?/ rajzi vázlatot, amivel szintén az a helyzet, hogy

/?/ itt is az a helyzet, hogy minden egyes mondat

és így, ahogy van, lezárt egész. Itt is az a kérdés, hogy érdemes volna-e kiegészíteni olyan kifejtésekkel, amik egyszerűbbé teszik, de itt is az összkép a nagy vázlatosság ellenére világos.

L: Ez egy nagyon megnyugtató dolog nekem.

B: Ami felől én meg vagyok nyugodva, hogy ennek a periódusnak, hogy úgy mondjam, az ontológiai periódusnak az alapgondolatai

/?/ vannak. Ki vannak fejtve az alapgondolatai ennek az ontológiai koncepciónak. Szerintem nem minden ponton vannak optimálisan kifejtve, de valamennyi lényeges ponton ki vannak fejtve.

/?/ L: Ha itt van öt vagy hat ki nem fejtett dolog, akkor ezeket

B: Amiben bizom, az az, hogy így, még lecsökkent munkaképességgel is ezt a néhány pontot pontosítani tudja Gyuri bácsi és ha ez megtörténik, akkor legfeljebb az a helyzet, hogy olyan dolgok vannak,

/?/ mint a hogy egyazon dolog majdnem ugyanugy két különböző helyen egyformán van kifejtve. Ez vagy így marad, vagy nem marad így, ez nem egy baj.

L: Ez nem egy szerencsétlenség.

B: Lényegében a koncepció, vagyis mindaz, amit erről szóbelileg hallottam, benne van ebben az anyagban. Az anyag jobb állapotban

/?/ van, mint . Tényleg csak az a kérdés, hogy mennyit lehet ezen csiszolni és alakítani. Gyuri bácsi a multkor azt mondta nekem, hogy ez az utolsó nagy vállalkozás. Itt az az érzésem, hogy ha az utolsó is, meg van nyerve, lényegében meg van nyerve.

/?/ L:

B: Az a kérdés, hogy mennyit lehet rajta javítani, de a koncepció világos.

/?/ L:

B: Semmiképpen. Nem tudom, hogy ha úgy csinált volna vele, mint különösség után az Esztétikával, akkor ez mennyire változott volna meg. De ugyanúgy, ahogy a különösségben az Esztetika koncepciója benne van, úgy van ebben benne az ontológia koncepciója. Amennyi energiája Gyuri bácsinak még van, azt meg kell próbálni belefektetni, de az az érzésem, hogy a billenőponton túl van a dolog, tehát a koncepció mások számára is érthetően ki van fejtve.

L: Ez egy nagyon fontos dolog volna, mert akkor tulajdonképpen /?/ meg van oldva átdolgozni, ez nem megy.

B: Van egy csomó hely, ahol úgy gondolom, hogy másképp vagy jobban lehetne kifejtteni a dolgokat, de végtére ilyen véleményeim Gyuri bácsi régebbi írásaival kapcsolatban is vannak.

L: Természetes.

B: Még csak az se biztos, hogy igazam van.

L: Ez egy egészen bizonytalan dolog.

B: Itt ~~xxx~~ úgy sem lehet mást csinálni, mint a dolgot bedobni a köztudatba. Ahhoz elég világosan vannak a ~~xxx~~ dolgok föltéve, hogy aki akarja, megértheti, úgy, hogy szerintem a lényege meg van mentve.

L: Ez egy nagyon fontos dolog volna. Ennek az Ontológia a fontos, /?/ az önéletrajz

B: Egy kicsit azonos is talán. Az önéletrajzban láthatóan ugyanaz a

törekvés, mint az ontológiában. Eppén az ontológiai koncepció alátámasztása egy személyi és politikai hitellel. Ezért én az önéletrajzot is fontosnak tartom, és pedig ennek a koncepciónak az alátámasztásához.

L: Amnyiban, amennyiben én az egész életemben tulajdonképpen ezt a koncepciót akartam megvalósítani, és természetesen, hogy az élet-
/??/ körülményeimnek a szintén ebből a koncepcióból...

B: Ezért tartom az önéletrajzot is fontos dolognak. Mert ha a koncepció hibás, akkor hiába van életrajzi személyes hitele. De ha a koncepció stimmel, akkor ez a politikai és életrajzi és történelmi hitel hozzájárulhat az érvényesítéséhez.

L: Megpróbálom majd.

B: Technikailag nagyon kevés segítenivaló van ezen a kéziratban, technikailag is jó színvonalon lévő kézirat. Kétféle apróság van: az egyik bizonyos ismétlődések kiküszöbölése, ami nem is baj, legfeljebb vannak benne, a másik pedig az, hogy későbbi beszélgetésekben Gyuri bácsi egy-két lépéssel továbbment ezen a koncepción, hogy ebből mennyit lehet még belevinni. Ez volna inkább a lényegesebb.

L: Ez volna, de itt akkor maguknak meg kellene jelölni.

B: Ez meg is lesz. De mondom, egyikből sem történik semmi. Inkább
/??/ kozmetikai vannak itt. - Bennünket közben magnetofonra vesznek.